

פתח דבר: מוטרדות

ארנה בן-נפתלי*

"פתח את הפה:" כך מתחיל סיפורה של שולמית לפיד, "נחיתת אונס", וממשיך ומגולל מסכת התעללות מינית:¹

"הסכין דקרה את צווארו בעור הרך שמתחת לאוזן, והוא ידע שכאשר יפתח את פיו היא תינעץ בבשרו. קולות משונים בקעו מפיו שעה שפער את לסתותיו. הוא ידע מה יקרה עכשיו והחל לרעוד. קולות הנביחה הסדוקים האלה היו הידיעה שלו, הציפייה שלו, הפחד שלו, ההשפלה שלו. היא שפכה את הזרע לתוך פיו, מורחת את פניו במה שנשאר על כף ידה, והוא חש שהוא עומד להקיא ונשטף זיעה [...]"

ריחה מילא אותו גועל, צחנה סמיכה של זיעה ולכלוך. אני יכול לנשוך אותה, הוא חשב. הוא לא ידע אם היא גדולה או קטנה, צעירה או זקנה. החשיכה בחדר היתה מוחלטת [...]"

אבל מי ישמע אותו. מעליו גרו זוג הזקנים. אם ישמעו אותו ירצו להבריח את הדלתות והחלונות [...]. הנביחות האלו שלה. מה היא רוצה. היא מטרופת. הם חושבים אחרת, המטרופים. הוא הניף את זרועותיו לכיוון שחשב למצוא בו את ראשה, וחש בבת-אחת את החתך בפניו [...]"

הוא רצה לחיות [...]"

והיא חזרה ואמרה, 'תן כבר, תן כבר', וקולה היה מחוספס אבל כבר לא שטוח וקהה כל-כך. היא נזהרה שלא להכאיב לו אבל הוא המשיך לרעוד ולבכות מפחד ומכאב [...]"

כשהתעורר מעלפונו היה חדר ריק [...]. המיטה הייתה רוויה דם וזרע וצואה ושתן וקיא [...]. הוא התלבט אם ירחץ קודם את פצעיו או יזעיק עזרה [...]"

לא, לא, אל הרחוב לא יצא. אולי היא מחכה שם, המטרופת [...]. אפילו אם יעבור מכאן למקום אחר, תמיד היא תוכל למצוא אותו. כדאי שירחץ את עצמו ויחכה לבוקר. עמי ויגאל יבואו אליו כשיראו שלא הגיע לחנות. אבל מה יאמר להם? [...]. אישה זרה חדרה לביתי ואנסה אותי? הם יצחקו עליו [...]"

1 שולמית לפיד "נחיתת אונס" הקול האחר: סיפורת נשים בעברית 149, 157-149 (לילי רתוק עורכת, 1994).

הוא ידע שהוא זקוק לעזרה ושאינו לו למי לפנות. אולי יהפוך את הדירה כאילו היה כאן ניסיון שוד? אבל למה עליו להסתיר את מה שקרה כאן? לא הוא תקף. תקפו אותו. מה הוא מנסה להסתיר? במה הוא מתבייש? הוא לא עשה רעה לאיש [...] לא די שהתעללו בו ושהושפל ככה, אז עכשיו הוא נאלץ לשקר כדי להגן על כבודו. למה הוא מתבייש? [...]

הוא ידע כי ברגע שיגיע לבית החולים תגיע אליו המשטרה, וכי הוא לא יוכל לשאת את הבושה [...] הרופא יחשוב בו שהוא הומו, ואם יספר לו את האמת, הוא לא יאמין לו [...] כך או כך, הדבר ייודע ברבים והוא נידון לכתם שלעולם לא יוכל להסירו. אנשים יזכרו במעורפל שמשוה מפוקפק קרה לו ועננה של סוטה מין תאפיל עליו כל ימי חייו".

הקריאה בסיפור, שקטעים ממנו צוטטו לעיל, מלווה בתחושת מועקה קשה. תחושה זו אינה רק פועל יוצא מהתיאור הגרפי את השתלשלות האלימות המינית המזעזעת. היא גם אינה נובעת רק מכך שמושא האלימות הוא גבר. היפוך נרטיבי זה הוא, כמובן, תחבולה ספרותית ההופכת את קרבינו בה בשעה שהיא יוצרת הזרה. ההזרה מזמינה את הקוראת לתהות על קנקה. תוכנו של קנקן זה הוא תובנה פמיניסטית, וזו גודשת את הקנקן בחרון ובתסכול: כמה קל לנו להזדהות עם חששו של הקרבן מכך שלא יאמינו לו; שיהפכו אותו מקרבן לסוטה; שיטילו עליו כתם שיישאר תמיד על קיר חייו; עם הבושה שלו. בגינה הוא לא יתדפק על דלת השכנים, לא יקרא לחבריו, לא יתלונן למשטרה, לא יגיע לחדר מיון וימות. בגינה, טוב מותו מחייו. וכמה אנחנו יודעות ויודעים שנשים, שהן הנופלות קרבן למעשי התעללות מינית בשכיחות גבוהה בכלל ויחסית לגברים בפרט, חוות את אין האונים בחזקה כפולה זו, ובה בעת אינן נהנות מהזדהות: "מדוע לא צעקת/התנגדת/ התלוננת?"; "מדוע התמהמהת בתלונתך?"; "עם יד על הלב, לא היה לך חלק משמעותי בסיפור/לא הזמנת/לא נהנית?"; "הסיפור שלך לא אמין", ובכלל, "אין עשן בלי אש", כמו שקרבן סיפורה של לפיד נזכר שאמו הייתה תמיד אומרת, וחוזרת ואומרת², הן ממצאי הקלישאות המאפיין את היחס לקרבן כ"דיפרנד": קרבן הן של המציאות והן של השיח על אודות המציאות, של החוויה ושל ההוויה.³

קלישאות נהנות מאריכות ימים. עמידות זו, בתורה, מעניקה להן את מעמדן בקהילת השיח גם נוכח שינויים בתודעה הציבורית. החוק למניעת הטרדה מינית, שנחקק בשנת 1998 ודאי הנביע שינוי תודעתי. בה בעת, תבנית השיח הציבורי, שעה שהיא נחשפת לאירוע הטרדה מינית ונדרשת אליו, דומה שקפאה על שמריה: "החוק, שניזום על ידי שונאות גברים, מיועד להכניס גברים נורמטיביים לבתי הכלא"; "זו התלוננה רק כי פוטרתי"; "על כל מבט סימפטי או מחווה יחידה הן רצות להתלונן", וכיוצא באלו אמירות שגורות מקיימות יחסי שכנות מעולים עם אמירות הפוכות המתייחסות לחוק כאל מטרד זוטא, מעין "כלב נובח לא נושך", חוק חסר שיניים שכמעט שלא נעשה בו שימוש ושבתו המשפט אינם מיישמים.

2 שם, בעמ' 156.

3 JEAN FRANÇOIS LYOTARD, THE DIFFEREND: PHRASES IN DISPUTE (Georges Van Den Abbeele trans., 1988)

המאמר "החוק למניעת הטרדה מינית במערכות המשפט והמשמעת: נתונים מן העשור הראשון" מבוסס על מחקר רחב היקף, יסודי וראשון מסוגו, המספק עשרות נתונים עובדתיים, אמפיריים ואמינים, על טיפולן של מערכות המשפט והמשמעת בתביעות בגין הטרדה מינית בישראל בעשור הראשון לחיי החוק. נתונים אלה מבססים תשובות עובדתיות לחלק מהקלישאות שנזכרו לעיל, למשל: נשים רבות מתלוננות על הטרדה מינית בסמוך להתרחשותה ולא לאחר פיטוריהן; מרבית הנשים המפוטרות אינן מתלוננות על הטרדה מינית; מרבית התלונות על הטרדות מיניות אינן על אירוע חד-פעמי, אלא על כמה אירועים מסוגים שונים; נשים כמעט שאינן תובעות מקומות עבודה, אלא רק את המטרידים עצמם; בתי המשפט מתייחסים ברצינות לתביעות בגין הטרדה מינית, כולל הטרדות שלא היו מוכרות קודם במערכת המשפט; שופטים מקלים בענישה יחסית לשופטות. בה במידה שאיננו מצפים מהעובדות שלא יבלבלו אותנו, נתונים אלה ורבים אחרים, הם מאירי עיניים כשלעצמם, ועשויים לרענן את השיח הציבורי ולהפכו למשמעותי יותר מזה המתקיים עד כה.

שיח משמעותי בהקשר זה אמור גם לאמוד את הפער שבין המשפט בספר החוקים ובמציאות: תופעת הטרדה המינית אינה ייחודית לישראל, אך החוק הישראלי הוא ייחודי בכמה היבטים: הוא מגדיר באופן ברור מהי הטרדה מינית; הוא מאפשר לתבוע את המטריד ולא רק את המעסיק; והוא פורש שלושה מסלולי תלונה: פלילי, אזרחי ומשמעתי. הנתונים מאפשרים לבחון, למשל, אם נעשה שימוש בשלושת המסלולים (אזהרת ספוילר: כן, אך קיימת העדפה ברורה ושאינה מובנת מאליה למסלול הפלילי), מי עושה שימוש באיזה מסלול (אזהרת ספוילר: יש הבדלים מובהקים בין המגזר הציבורי לבין המגזר הפרטי), ואם תוצאות השימוש במסלול מסוים מצדיקות את הבחירה דווקא בו (אזהרת ספוילר: לא). הנתון המצביע על פער בחומרת הענישה בין שופטות לבין שופטים במסלול הפלילי (ספוילר: שופטות שולחות למאסר בפועל 40 אחוזים מהמורשעים בהטרדה מינית, ואילו שופטים גוזרים כך בהיקף של פחות מ-20 אחוזים) מצביע על חשיבות הזהות המגדרית של השופטות/ים ותומך במדיניות שוויון מגדרי בשפיטה.⁴ תובנה זו היא אחת מני רבות שניתן לגזור מנתוני המחקר. תובנות אלה עשויות להנביע מדיניות חדשה ומדויקת יותר הן בהקשר החקיקתי, הן בהקשר היישומי והן בהקשר הציבורי ובכללו המשפטי.

המחקר, שנערך על ידי ד"ר אורית קמיר וצוות חוקרות שסייע בידה ושנתונו עובדו על ידי הסטטיסטיקאית רונית הריס, הוא "הטקסט המארח" בכרך השני של פורום "הכנסת אורחים" בכתב העת "המשפט" ברשת: זכויות אדם.⁵ הטקסט המארח עומד במרכז הגיליון ומזמין טקסטים אחרים, "טקסטים אורחים", להתייחס אליו. חמישה טקסטים נענו להזמנה זו.

4 איציק וולף "מוצא המינים" מקור ראשון 13.6.2014, 44, סוקר את המחקר, מתמקד בממצא זה וממשיך ומציע שלאור נתון זה, נדרש "טיפול יסודי" בהפרת האיזון המגדרי במינוי נשיאים וסגני נשיא לבתי המשפט המחוזיים לרעת נשים, הפרה המאפיינת את תקופת כהונתו של השופט אשר גרוניס כנשיא בית המשפט העליון; רויטל חובל שביקרה את המחקר בכתבתה "הטרדה מינית, לא מטריד שווא" הארץ 13.6.2014, 21, עומדת על נתון נוסף בהקשר המגדרי: ההסתברות לעונש מאסר בפועל בהליך הפלילי כשהמתלוננת מיוצגת על ידי עורכת דין כפולה מזו שבה הייצוג הוא של עורך דין. על המשמעויות שניתן לגזור מהממצא, ראו אורית קמיר ואח' "החוק למניעת הטרדה מינית במערכות המשפט והמשמעת: נתונים מן העשור הראשון" הטקסט המארח בכרך זה, בעמ' 56.

5 על הרעיון והמתכונת של פורום "הכנסת אורחים" ראו ארנה כרנפתי "פתח דבר: על 'הכנסת אורחים'" "המשפט" ברשת: זכויות אדם א' 5 (2013) www.colman.ac.il/research/research_institute/katedra_HumanRights/ (2013) 5 א' 5
.law_Network/Documents/1.ulysses_june.2013/1.Forward_0.B.N.pdf

ד"ר דפנה הקר, במאמרה **"על האומץ לשנות ועל הקושי לאמוד את משמעות השינוי"**, מתמקדת בקושי לעגן באופן אמפירי את תרומתו של המשפט לשינוי חברתי בכלל, ובהקשר מניעתה של הטרדה מינית בפרט. קושי זה נובע, כותבת הקר, מכמה סיבות, ובכללן היעדרו, ברגיל, של מסד נתונים אמפיריים של המציאות שהטרימה חקיקה שנועדה לשנותה; היות החוק גורם אחד מני רבים, וגורם שקשה לכודדו, בהנעת שינוי התנהגותי; חוסר העניין של הממסד המשפטי בחקר עצמו (גורם שניתן לעמוד עליו אם גם לא לאמוד אותו, כפי שמציינת הקר, מעצם העובדה שפחות מחמישה אחוזים מ־430 התיקים שהמחקר התבסס עליהם נמצאו במאגרי המידע הממוחשבים של פסקי הדין); חוסר האפשרות לאתר את המקרים שבהם התרחשו הטרדות מיניות שלא הנביעו הליכים משפטיים ומשמעתיים, וקשיים מתודולוגיים נוספים שבחלקם גם נתקל מחקרה של קמיר. "הטרדה מינית", אומרת הקר, "היא לא הבעיה הפרטית של קמיר, היא אות הקלון של כולנו, ועל הרשויות לעשות הרבה יותר כדי ללמוד על מאפייניה ועל השאלה אם המשפט עוזר למזער אותה ואת נזקה [...] ללא הפניית משאבים שכאלה למחקר על תוצריהן של רפורמות משפטיות, ניוותר בחושך יחסי אשר להשפעותיהן החברתיות".⁶

אחד מהנתונים המפתיעים במחקר של קמיר הוא שרובן המוחלט של תלונות במקום עבודה הופנו נגד המטריד ולא נגד המעסיק. נתון זה מנביע את התובנה שהחוק נכשל בהטמעת המודעות לאפשרות לתבוע מעסיק שלא טיפל כהלכה בתלונה על הטרדה מינית. נושא זה עומד במוקד מאמרה של עו"ד שרון אברהם-ויס, **"קיום חובות מעביד למניעת הטרדה מינית - האם יש סיבה לטרוח?"**. ניתוח החובות שהחוק מטיל על המעביד למניעתה של הטרדה מינית בסביבת העבודה ולטיפול בתלונות בגינה והמנגנונים הקיימים ליישומן של חובות אלו, למול המציאות, מורה כי הסדרים אלה אינם מתמרצים את המעסיק למלא את חובותיו באופן רציני. אברהם-ויס מציעה כמה דרכים לשיפור המציאות ובכללם, הגברת הפיקוח על קיום הוראות החוק, הכשרה ראויה לממונות על הטרדה מינית במקומות העבודה, ומימוש זכות הציבור לדעת על אופן התנהלותו וזהותו של מעסיק לגבין נקבע בפסק דין כי הפר את חובותיו.

במאמרה, **"חשופות בניידת: הטרדות מיניות במשטרת ישראל"**, מנתחת עו"ד נעמי לבנקרון את הפסיקה הפלילית והמשמעטית שעסקה בנאשמים בהטרדה מינית במשטרה ובמג"ב נוכח סביבת העבודה היוצרת את תנאי האפשרות לשכיחותה של העברה. סביבה זו מאופיינת, בין היתר, במשימות הדורשות הפעלת אלימות, ובכלל זאת בהקשר ביטחוני; תנאי תעסוקה עלובים כשלעצמם ומעוטי זכויות יחסית למקומות תעסוקה אחרים; עוינות מצד הציבור; ריבוד אתני וריבוד מגדרי; וחסמים פורמליים ובלתי-פורמליים המונעים מנשים להתלונן. הואיל וסביבה זו היא בית הגידול של הטרדה מינית, גם השינוי יוכל להתרחש, כך לבנקרון, דווקא בשדות לבר-משפטיים הכוללים את אזרח המשטרה והגברת הפיקוח הציבורי עליה.

6 דפנה הקר "על האומץ לשנות את המשפט ועל הקושי לאמוד את משמעות השינוי" כרך זה 99, בעמ' 110.

סוגיית ההסכמה אינה עומדת במוקד מחקרה של קמיה, ולו רק משום שהחוק למניעת הטרדה מינית ייתר אותה במסגרת ניצול יחסי מרות, והוא שולל מניה וביה את חופשיות ההסכמה בהקשר זה. בה בעת, השיח הציבורי מתמקד תכופות בשאלת ההסכמה גם בהקשר זה. המתח בין המסגרת הנורמטיבית לבין השיח הציבורי הוא העומד בלב מאמרה של ד"ר רותי לבנשטיין לזר **"כשאת אומרת כן - למה את מתכוונת?"**. פער זה מזמין דיון תאורטי המשוחרר ממסגרת הדיון המשפטי ולבנשטיין לזר ממקדת אותו הן בסוגיית האוטונומיה והן במקומה של השפה ככלי לשינוי השיח על אודות ההסכמה.

נתונים מן המחקר מהם ניתן לעמוד על פערים בין השיח הציבורי לבין השיח המשפטי כמו גם על פערים בין החוק לבין הפסיקה (למשל בהקשר סכום הפיצוי ללא הוכחת נזק שקובע החוק לבין גובה הפיצוי השכיח בפסיקה) עומדים במרכז השיחה **"לקחת את החוק לידיים: לשנות את מערכת החוק והמשפט"** שקושרת ח"כ מרב מיכאלי עם הטקסט המארח. מיכאלי עומדת הן על הנחיצות בהתערבות חקיקתית למזעור הפערים (למשל, על ידי הצעת חוק להקמת בית משפט מיוחד לעברות מין, הצעת חוק לכינונה של מערכת צדק מאחה וצדק מעברי וצדק במסגרתו של בית המשפט המיוחד, והצעת חוק למניעת כפייה מינית) והן על הצורך בעיצוב מחדש של עולם העבודה כעולם של העצמה ורווחה.

כל הכתבות בגיליון זה מכירות לא רק בחשיבותו של המחקר הנוכחי (גם מבחינת השפע המצוי בו וגם מבחינת חסרים שדורשים מחקרים נוספים, כמותניים ואיכותניים) כמצע לדיון ציבורי בחוק למניעת הטרדה מינית ולפיתוחו, אלא גם בתרומתה יוצאת הדופן של ד"ר אורית קמיר לדיון זה תוך שימוש בכל מנעד הכלים האפשרי: מחקר וכתובה בבמות אקדמיות וחוף־אקדמיות; ייזום וקידום פעילות חקיקתית וחריש בשדות משפטיים אחרים; הוראה, הנחייה והדרכה; והשתתפות תמידית, מחויבת ואמיצה בשיח הציבורי. ד"ר קמיר היא מופת לחיבור סינרגטי בין מילה לעשייה, בין משפטים לבין מעשי משפט. זה הוא חיבור משנה סדרי עולם. בשינוי טמון הפוטנציאל לתיקון עולם. הטקסט המארח, הטקסטים האורחים ומערכת כתב העת מזמינים את ציבור הקוראות והקוראים להיות חלק משינוי זה, לממש את פוטנציאל התיקון. ממצאי המחקר המארח והמאמרים המתארחים מספקים, כמדומני, נקודת זינוק טובה למימוש זה במגוון דרכי פעולה, וביניהם, מחקר משלים ותקופתי; כתיבה אקדמית ועיתונאית; אקטיביזם; תיקוני חקיקה; תכנון השתלמויות של ממונות על הטרדה מינית ושל שופטים, ומחשבה על השלכות בתחומים משיקים, כגון מינויי שופטים ושופטות.

